

УДК 159.9.072.43

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ ІНЖЕНЕРНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Мовчан Я.О., аспірант

кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

Романовський О.Г., д. пед. н.,

професор кафедри педагогіки і психології управління соціальними системами
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут»

У статті розглянуто підходи до визначення професійної соціалізації. Конкретизовано зміст і структуру професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей. Представлено результати дослідження рівнів розвитку компонентів професійної соціалізації майбутніх інженерів. Коротко описано програму реалізації психолого-педагогічних умов формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей.

Ключові слова: професійна соціалізація, компоненти професійної соціалізації, психолого-педагогічні умови формування професійної соціалізації.

В статье рассмотрены подходы к определению профессиональной социализации. Конкретизированы содержание и структура профессиональной социализации студентов инженерных специальностей. Представлены результаты исследования уровней развития компонентов профессиональной социализации будущих инженеров. Кратко описана программа реализации психолого-педагогических условий формирования профессиональной социализации студентов инженерных специальностей.

Ключевые слова: профессиональная социализация, компоненты профессиональной социализации, психолого-педагогические условия формирования профессиональной социализации.

Movchan Ya.O., Romanovskyy O.H. PECULIARITIES OF PROFESSIONAL SOCIALIZATION FORMATION OF STUDENTS MAJORING IN ENGINEERING

The article deals with approaches to professional socialization definition. Matter and structure of professional socialization of students majoring in engineering are concretized. It is given the investigation results of developing levels of professional socialization of future engineers. It is described in short the program of psychological and pedagogical conditions realization of professional socialization formation of students majoring in engineering.

Key words: professional socialization, components of professional socialization, psychological and pedagogical conditions of professional socialization formation.

Постановка проблеми. Динаміка науково-технічних змін у суспільстві, усвідомлення того, що освіта – це основа економічної й суспільної заможності, висувають підвищені вимоги до підготовки фахівців у галузі інженерної освіти. Майбутній інженер повинен бути носієм загальнолюдських і культурних цінностей, прагнути до самовдосконалення. Успішність діяльності інженерів багато в чому визначається не лише набутими професійними знаннями, а й високим рівнем формування їх психологічної готовності до професійної діяльності, професійної комунікації, здатністю до самореалізації, прагненням мати високий рівень мотивації до діяльності. Процес розвитку вищої школи обумовлюється насамперед потребою переходу до якісної професійної освіти, що відповідає актуальним і перспективним потребам особистості й суспільства. Тому серед різноманітних функцій процесу навчання професійна соціалізація студентів інженерних спеціальностей є однією з провідних.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему професійної підготовки студентів інженерних спеціальностей проаналізовано в працях О.С. Пономарьова, О.А. Ігнатюк, О.Г. Романовського, П.В. Стефаненко, Ю.П. Похолкова, М.В. Фоміної та інших учених.

Підходи до визначення професійної соціалізації студентів розкрито в розвідках С.Г. Разуваєва, Д.Р. Ахмедової, С.Ю. Мейтарчан, А.К. Маркової, Є.О. Клімова, В.Д. Шадрікова, Дж. Вейдмана, Д. Харрінгтона та інших науковців.

Постановка завдання. Значну кількість досліджень проблеми формування професійної соціалізації майбутніх інженерів виконано з позицій соціологічного та педагогічного підходів, а психологічні аспекти цього питання недостатньо висвітлювались у наукових розробках. У зв'язку із цим особливою актуальністю набуває проблема формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей.

Метою статті є узагальнення підходів до визначення змісту компонентів професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей, а також представлення результатів дослідження та програми реалізації психолого-педагогічних умов формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Підготовка студентів у вищому навчальному закладі являє собою процес вторинної соціалізації, що забезпечує не лише подальший розвиток особистісних якостей, а й набуття індивідом необхідних для практики професійних знань і навичок, формування професійних та світоглядних якостей майбутнього фахівця; процес розвитку професійних здібностей як передумови подальшої самостійної професійної творчості; становлення інтелекту та стабілізації рис характеру; перетворення мотивації й усієї системи ціннісних орієнтацій; формування соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією. Тобто під час навчання у вищому навчальному закладі відбувається соціалізація студента інженерної спеціальності як особистості [1].

Сьогодні розуміння структури професійної діяльності інженера не може вважатись однозначним. О.А. Ігнатюк вказує на інтегративний характер професійної інженерної діяльності, який включає класичні та інноваційні види діяльності. До класичних видів належать проектно-конструкторська, технологічна, організаційно-управлінська та науково-дослідна діяльність, а до інноваційних – інформаційно-аналітична, інформаційно-технічна, діагностична, маркетингова, промоутерська, сервісна, менеджмент якості [2].

Професійна підготовка майбутніх інженерів спирається на ідею інтеграції загальної та професійної освіти. Як будь-який складний об'єкт, процес професійної підготовки майбутніх інженерів є особливою системою. Компонентами цього процесу є зміст загальноосвітніх, загальнотехнічних і спеціальних дисциплін, практичне навчання в умовах реального виробничого процесу, різноманітні дидактичні засоби, методи та прийоми, форми організації процесу навчання й навчально-пізнавальної діяльності майбутніх інженерів. Цілеспрямоване та доцільне об'єднання названих компонентів, перетворення їх на певний результат, або інтеграція, є системоутворювальним фактором професійної підготовки [3].

Проблема підготовки сучасних інженерних кадрів лежить не лише в технічній, а й у психолого-педагогічній сфері. Система вищої професійної освіти повинна забез-

печувати розвиток особистості, а вже особистість стає носієм інженерних знань. Це означає, що необхідно, не нехтуючи підготовкою до професійної праці, виховувати сучасну особистість, здатну до самовдосконалення й саморозвитку [4].

Зауважимо, що становлення фахівця-інженера має на меті формування його конкурентоспроможності, серед засадничих властивостей якої Д.В. Чернілевський та О.К. Філатов виділяють чіткість цілей і ціннісних орієнтацій, працьовитість, здатність до ризику, здатність до безперервного саморозвитку, здатність до професійного безперервного зростання, стресостійкість [5].

Дослідження наукових праць українських і зарубіжних учених (таких як В.В. Орел, М.О. Кононець, С.Г. Разуваєв, Дж. Вейдман, Л. Вейс та інші) дає підстави для висновку, що процес професійної соціалізації можна розглядати в двох сферах: безпосередньо професійної діяльності та освітньої підготовки до професійної діяльності. У професійній діяльності автори підкреслюють два основні фактори, які можуть здійснювати найбільший вплив на професійну соціалізацію: процес адаптації й фактор міжособистісних відносин. У зарубіжних дослідженнях зроблено акцент на здобутті знань і вмінь, прийнятті цінностей, формуванні поглядів, від чого залежить ефективність професійної діяльності.

На думку Л.В. Мурзагаліної, професійна соціалізація – це активний соціальний процес професійно-особистісного становлення й розвитку студента, під час якого здійснюється первинна інтеграція в професійному соціокультурному середовищі [6, с. 94]. Досить обґрунтовано зазначає І.М. Грицюк, що професійна соціалізація є динамічним процесом переходу індивіда в професійне середовище, який супроводжується засвоєнням професійного досвіду, оволодінням стандартами й цінностями професійної ролі та реалізацією професійного досвіду, що передбачає безперервний професійний саморозвиток і самовдосконалення [7].

Цікавою, на наше переконання, є модель професійної соціалізації, розроблена С.Г. Разуваєвим, який з огляду на складну структуру професійної соціалізації виділив 3 блоки критеріїв та 5 етапів [8].

На нашу думку, професійна соціалізація являє собою процес оволодіння соціальними навичками, професійними знаннями та вміннями, що супроводжується формуванням мотиваційно-ціннісних установок на професійну діяльність і трансформацією Я-концепції особистісної в Я-концепцію професійну. Аналіз підходів до вивчення

професійної соціалізації дозволив виділити такі компоненти: 1) соціально-адаптивний (соціально-комунікативні якості, адаптаційний потенціал, емоційні властивості, самооцінка особистості); 2) мотиваційно-ціннісний (мотивація до професійної діяльності, професійні цінності, мотивація досягнення успіху); 3) професійно-рефлексивний (задоволеність навчальним процесом та обраною спеціальністю, рівень ідентифікації з професійною роллю, прагнення до саморозвитку й самоосвіти, рівень рефлексії). З огляду на виділені компоненти вважаємо, що вони сприяють формуванню конкурентоздатного інженера.

Для аналізу розвитку компонентів професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей нами було сформовано вибірку зі 130 студентів інженерних спеціальностей 4 курсу факультету інтегрованих технологій та хімічної техніки Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Дослідження було розбито на 3 етапи: констатувальний, формувальний і контрольний.

На констатувальному етапі дослідження було проведено діагностику рівня розвитку компонентів професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей. Рівень розвитку соціально-адаптивного компоненту досліджувався за допомогою багаторівневого особистісного опитувальника «Адаптивність» (О.Г. Маклаков, С.В. Чермянін), 16-факторного опитувальника Дж. Кеттелла, стандартизованого багатофакторного метода дослідження особистості (Л.М. Собчик). Рівень розвитку мотиваційно-ціннісного компоненту досліджувався за допомогою опитувальника термінальних цінностей (І.Г. Сенін), методики діагностики особистості на мотивацію до успіху

(Т. Елерс), методики «Мотиваційний профіль» (Ш. Річі, П. Мартін). Професійно-рефлексивний компонент досліджувався за допомогою розробленої анкети, спрямованої на вивчення задоволеності обраною спеціальністю та прагнення працювати за фахом, методики «Хто Я?» (М. Кун, Т. Макпартленд, модифікація Т.В. Румянцевої), методики визначення рівня рефлексивності (В.В. Пономарьова), тесту «Готовність до саморозвитку» (В.О. Павлов), методики оцінки здатності до саморозвитку й самоосвіти (В.І. Андреев).

Після проведення психодіагностичної процедури отримані дані було піддано математичній обробці із застосуванням методів описової статистики. За результатами обробки даних у виборці студентів 4 курсу було виділено підгрупи залежно від рівня розвитку того чи іншого компоненту професійної соціалізації. Результати наведено в таблиці 1.

За даними таблиці бачимо, що в більшості студентів 4 курсу (50–76,65%) на констатувальному етапі дослідження всі компоненти професійної соціалізації є вираженими на середньому рівні. Це свідчить про непоганий розвиток соціально-психологічних навичок, властивостей, мотивації, ідентифікації себе як майбутнього професіонала, бажання розвиватись. Проте нашою метою є забезпечення успішної професійної соціалізації майбутніх інженерів для гармонійного вступу молодих фахівців до професійного середовища, і це передбачає розвиток компонентів професійної соціалізації на високому рівні.

З метою формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей нами було виділено психолого-педагогічні умови, які було реалізовано за допомогою

Таблица 1

Результати констатувального етапу дослідження рівнів сформованості компонентів професійної соціалізації студентів 4 курсу інженерних спеціальностей

Компонент	Кількість осіб (%)		
	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Соціально-адаптивний	12 (9,47%)	100 (76,65%)	18 (13,87%)
Мотиваційно-ціннісний	18 (13,85%)	67 (51,53)	45 (34,62)
Професійно-рефлексивний	18 (13,85%)	65(50%)	47 (35,64%)

Таблица 2

Результати констатувального етапу повторного дослідження рівнів сформованості компонентів професійної соціалізації студентів 4 курсу інженерних спеціальностей

Компонент	Низький рівень	Середній рівень	Високий рівень
Соціально-адаптивний	6 (7,61%)	56 (43,08%)	68 (52,31%)
Мотиваційно-ціннісний	8 (6,14%)	51 (39,23%)	71 (54,62%)
Професійно-рефлексивний	8 (6,2%)	55 (42,3)	67 (51,4%)

методів активного соціально-психологічного навчання. У результаті цього було виділено такі психолого-педагогічні умови:

1) спрямування мотиваційно-ціннісної сфери на саморозвиток студентів інженерних спеціальностей у майбутній професійній діяльності (завдяки реалізації цієї умови в студентів мають підвищитись рівні мотивації до професійної діяльності, мотивації досягнення успіху; студенти повинні визначитись зі своїми професійними цінностями; у студентів має з'явитись прагнення до особистісного й професійного саморозвитку);

2) розвиток соціальних навичок майбутніх інженерів для гармонійного вступу до професійної діяльності (під час реалізації цієї умови майбутні інженери здобудуть навички ефективної комунікації, підвищиться рівень впевненості в собі, вони здобудуть знання щодо емоційного інтелекту та його застосування в спілкуванні з людьми, оволодіють навичками командної взаємодії);

3) оволодіння методами саморегуляції емоційних станів (під час реалізації цих умов студенти інженерних спеціальностей отримають знання щодо особливостей емоційних процесів особистості, про емоційні стани людини, адаптаційні процеси; здобудуть навички емоційної саморегуляції завдяки особливим технікам і вправам із метою керування власних емоційних станів у разі їх негативного впливу на робочий процес).

На нашу думку, реалізація виділених психолого-педагогічних умов має забезпечити формування успішної професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей та підготовки конкурентоздатного фахівця-інженера.

Реалізація цих умов здійснювалась на декількох етапах:

1) мотиваційному, що включав тренінгові вправи, семінари-дискусії, семінари-бесіди, дискусійне обговорення;

2) соціально-психологічному, на якому використовувались рольові ігри, тренінгові вправи, міні-лекції, кейси;

3) емоційно-регуляційному, коли застосовувались міні-лекції, відеометод, техніки нервово-м'язової релаксації, вправи, спрямовані на керування емоціями, а також відбулося знайомство з аутогенним тренуванням.

На контрольному етапі дослідження було проведено повторне діагностування, результати якого наведено в таблиці 2.

Згідно з даними таблиці після проведення програми реалізації психолого-педагогічних умов у більшості студентів виявлено високий рівень розвитку соціально-адаптивного компоненту (52,31%),

високий рівень розвитку мотиваційно-ціннісного компоненту (54,62%) та високий рівень професійно-рефлексивного компоненту (51,4%). Тобто половина опитуваних має високий рівень сформованості професійної соціалізації.

Отримані результати вказують на ефективність програми реалізації психолого-педагогічних умов для формування професійної соціалізації студентів інженерних спеціальностей.

Висновки. Таким чином, професійна соціалізація студентів інженерних спеціальностей є складним процесом, на який впливає багато факторів. Її успішне проходження є запорукою формування конкурентоздатного фахівця. Для успішного здійснення цього процесу мають бути розвиненими соціально-психологічні якості, високий рівень мотивації до професійної діяльності, прагнення до професійного саморозвитку. Ефективним способом формування компонентів професійної соціалізації є реалізація психолого-педагогічних умов у навчальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Мацюкін А.П. Теоретичні основи управління процесом соціалізації студентської молоді / А.П. Мацюкін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2008-2/doc/1/10.pdf>.
2. Ігнатюк О.А. Формування готовності майбутнього інженера до професійного самовдосконалення: теорія і практика : [монографія] / О.А. Ігнатюк. – Х. : НТУ «ХП», 2009. – 432 с.
3. Стефаненко П.В. Професійна підготовка майбутніх інженерів у процесі формування професійної комунікації / П.В. Стефаненко, О.Г. Каверіна // Педагогічний процес: теорія і практика. – 2009. – № 1. – С. 229–236.
4. Кокарева А.М. Проблеми гуманізації професійної підготовки майбутніх інженерів / А.М. Кокарева // Вісник національного авіаційного університету. – 2010. – № 3(1). – С. 25–27.
5. Чернилевский Д.В. Технология обучения в высшей школе / Д.В. Чернилевский, О.К. Филатов. – М. : Экспедитор, 1996. – 288 с.
6. Мурзагалина Л.В. Процессуальная модель профессиональной социализации будущего врача / Л.В. Мурзагалина // Высшее образование сегодня. – 2010. – № 5. – С. 94–96.
7. Грицюк І.М. Мотиваційний простір професійної соціалізації майбутніх фахівців-психологів / І.М. Грицюк // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка АПН України. – 2009. – Т. 11. – Ч. 1. – С. 93–101.
8. Разуваев С.Г. Модель профессиональной социализации будущего специалиста технического профиля в условиях многоуровневого образовательного комплекса / С.Г. Разуваев // Научный журнал Кубанского государственного аграрного университета. – 2013. – № 85. – С. 1–13.